

Wojciech Sroka

Uniwersytet Rolniczy im. Hugona Kollątaja w Krakowie

AKTYWNOŚĆ EKONOMICZNA I POWIĄZANIE Z RYNKIEM GOSPODARSTW ROLNYCH ZLOKALIZOWANYCH W MIASTACH ORAZ ICH OBSZARACH FUNKCJONALNYCH¹

*ECONOMIC ACTIVITY AND CONNECTION WITH MARKET OF FARMS
LOCATED IN CITIES AND THEIR FUNCTIONAL AREAS*

Słowa kluczowe: rolnictwo miejskie, powiązanie z rynkiem, działalność pozarolnicza

Key words: urban agriculture, connection with market, non-agricultural activities

JEL codes: O10, Q13

Abstrakt. Celem badań była ocena zróżnicowania aktywności ekonomicznej indywidualnych gospodarstw rolnych w zależności od ich położenia względem dużych rynków zbytu (miast wojewódzkich). Analizami objęto gospodarstwa rolne mające swoją siedzibę w polskich miastach wojewódzkich oraz ich obszarach funkcjonalnych. Prowadzone badania wykazały, że gospodarstwa rolne położone w miastach i wokół nich są relatywnie silnie powiązane z rynkiem, częściej niż przeciętnie w kraju prowadzą pozarolniczą działalność gospodarczą oraz większy odsetek rolniczych gospodarstw domowych utrzymuje się głównie z pozarolniczej działalności gospodarczej. Zauważono również, że poszczególne charakterystyki aktywności ekonomicznej gospodarstw rolnych są silnie uzależnione od położenia względem dużych rynków zbytu (miast). Im gospodarstwo rolne było dalej położone od miast, tym słabsze występowało powiązanie z rynkiem oraz mniejsze znaczenie dochodów pozarolniczych.

Wstęp

W ujęciu historycznym rolnictwo od samego początku towarzyszyło rozwojowi miast, pełniąc rolę ich żywiciela. W świecie bez zaawansowanych technologicznie środków transportu i urządzeń chłodniczych koncentracja dużych zbiorowisk ludności mogła następować tylko pod warunkiem zapewnienia odpowiedniej bazy żywnościowej [Xiaofei i in. 2014, Andersen i in. 2013]. Nie dziwi więc, że największe miasta powstawały zazwyczaj na terenach o dobrych warunkach glebowych i wodnych [Vickery 2014]. Istotne zmiany roli rolnictwa miejskiego i okołomiejskiego (podmiejskiego) zaczęły się pojawiać dopiero w okresie rewolucji agrarnej i przemysłowej. Dynamiczny wzrost wydajności w rolnictwie, upowszechnienie się środków transportu, a także rozwój gospodarczy i coraz większy popyt sektora przemysłowego na pracę sprawiły, że w miastach oraz wokół nich rolnictwo zaczęło tracić na znaczeniu [Mougeot 2006]. Procesy te trwają do dzisiaj, przy czym w Polsce w ciągu ostatnich kilkunastu lat bardzo przyspieszyły. Silna presja sektora pozarolniczego, w tym duża konkurencja o grunty (cele rolnicze vs inne cele gospodarcze, mieszkaniowe, infrastrukturalne), większa możliwość znalezienia zatrudnienia w pozarolniczych działach gospodarki sprawiają, że w rolnictwie w miastach i ich obszarach funkcjonalnych następują szybkie zmiany strukturalne. Wyrazem tych procesów jest zmniejszanie powierzchni użytków rolnych, spadek liczby gospodarstw rolnych, zmniejszenie zatrudnienia w rolnictwie, ale również profesjonalizacja produkcji rolnej [Sroka, 2015], co przejawia się m.in. w coraz większym powiązaniu gospodarstw z rynkiem oraz dywersyfikacji dochodów rolniczych gospodarstw domowych.

Głównym celem opracowania jest ocena zróżnicowania aktywności ekonomicznej indywidualnych gospodarstw rolnych w zależności od ich położenia względem dużych rynków zbytu (miast wojewódzkich). Dodatkowo podjęto próbę oceny wskazanych charakterystyk w ujęciu dynamicznym za lata 1996, 2002 i 2010.

¹ Opracowanie realizowane w ramach badań statutowych DS nr 3103/ZEiOR/2016.

Metodyka badań oraz materiały

Zakres przedmiotowy analiz dotyczy problematyki aktywności ekonomicznej, w tym szczególnie powiązań z rynkiem indywidualnych gospodarstw rolnych zlokalizowanych w stolicach województw i ich miejskich obszarach funkcjonalnych (MOF). O wyborze miast do analiz zdecydowały przesłanki merytoryczne. Największe w danych województwach gminy miejskie (stolice województw) stanowią regionalne bieguny wzrostu i właśnie tam presja sektora pozarolniczego na rolnictwo i przemiany w gospodarstwach rolnych wydaje się największa. Analiza obszarów funkcjonalnych miast pozwoli zaś wskazać znaczenie położenia gospodarstw rolnych w stosunku do dużych rynków zbytu.

W literaturze przedmiotu można znaleźć wiele definicji i prób delimitacji obszarów podmiejskich czy też miejskich obszarów funkcjonalnych. W opracowaniu zaimplementowano delimitację MOF stworzoną na potrzeby Ministerstwa Rozwoju Regionalnego. Jest ona jednym z najlepszych, kompleksowych opracowań, a kryteria delimitacji pozwalają na zapewnienie porównywalności metodologicznej w skali całego kraju. Do wyznaczenia MOF przyjęto 7 wskaźników w ramach trzech grup: wskaźniki funkcjonalne, społeczno-gospodarcze oraz morfologiczne [Śleszyński 2013]. Z uwagi na specyfikę Katowic i Gdańska, tj. bezpośredniego ich sąsiedztwa z innymi gminami miejskimi, zdecydowano, że za ośrodek wojewódzki regionu śląskiego przyjmie się Aglomerację Śląską, którą tworzą Katowice wraz z przyległymi 13 gminami miejskimi, a ośrodek wojewódzki (stolicę) regionu pomorskiego będzie stanowić Trójmiasto (Gdańsk, Sopot i Gdynia). Jest to uzasadnione merytorycznie, gdyż zarówno Trójmiasto, jak i Aglomeracja Śląska stanowią zwarte i spójne terytorialnie oraz funkcjonalnie ośrodki miejskie. Następnie wydzielono trzy strefy gmin, w których rdzeń stanowił ośrodek wojewódzki, kolejna strefa (wewnętrzna) obejmowała gminy bezpośrednio graniczące z ośrodkiem wojewódzkim, a pozostałe jednostki samorządu terytorialnego należące do obszaru funkcjonalnego tworzyły drugą strefę (zewnętrzna). Dodatkowo z populacji gmin obszaru funkcjonalnego wyłączono i osobno analizowano gminy miejskie, które wykazują bardzo dużą specyfikę przebiegu procesów zmian strukturalnych. W wyniku podziałów wyodrębniono 18 ośrodków regionalnych², 45 gmin miejskich położonych w MOF, a niestanowiących rdzenia, następnie 127 gmin zaliczono do 1. strefy otaczającej miasta i 94 gmin stanowiło 2. strefę obszaru funkcjonalnego. Łącznie dla prowadzonych badań stanowił ogół gmin wiejskich i miejsko-wiejskich w Polsce.

Głównym źródłem danych były wyniki powszechnych spisów rolnych prowadzonych w latach 1996, 2002 oraz 2010, informacje dostępne w Banku Danych Lokalnych GUS oraz literatura przedmiotu. Przedstawiono wyniki spisów rolnych z uwzględnieniem siedziby gospodarstwa rolnego, a badaniami objęto indywidualne gospodarstwa rolne.

W opracowaniu wykorzystano metody ogólne (dedukcyjne, wnioskowania redukcyjnego, porównań oraz analogii), metodę opisową, a także metody ilościowe, tj. analizę dynamiki oraz struktury.

Wyniki badań

W Polsce niesłusznie *a priori* zakłada się, że rolnictwo w miastach oraz w obrębie ich obszarów funkcjonalnych ma niewielkie znaczenie, znikomy potencjał produkcyjny oraz jest domeną głównie niewielkich „hobbystycznych” lub „spekulacyjnych” gospodarstw rolnych [Sroka 2016]. Wystarczy jednak przytoczyć kilka podstawowych charakterystyk uzasadniających celowość badań nad ich aktywnością ekonomiczną. Po pierwsze w analizowanych gminach miejskich i ich obszarach funkcjonalnych w 2010 roku działalność rolniczą prowadziło około 203 tys. indywidualnych gospodarstw rolnych, tj. prawie 11% gospodarstw w Polsce. Po drugie, zajmowany przez nie areal użytków rolnych (UR) wynosił ponad 1400 tys. ha, a więc ponad 11% UR w kraju. Należy także zwrócić uwagę na bardzo dynamiczny przebieg procesów urbanizacyjnych oraz rozszerzanie strefy oddziaływania miasta [Duche 2010]. O ile jeszcze w roku 1996 w gminach strefy zewnętrznej obszarów funkcjonalnych poszczególnych miast, rolnictwo nie różniło się znacząco od pozostałych gmin wiejskich w Polsce, o tyle kolejne spisy rolne wskazują na bardzo wyraźne różnicowanie po-

² Ze względu na różne siedziby władz samorządowych i wojewódzkich przyjęto, że województwo lubuskie oraz kujawsko-pomorskie mają po dwie stolice.

Tabela 1. Charakterystyka aktywności ekonomicznej indywidualnych gospodarstw rolnych prowadzących działalność rolniczą w miastach i obszarach funkcjonalnych

Table 1. Description of economic activity of individual farms leading an agricultural activity in cities and their functional areas

Wyszczególnienie/ Specification	Udział gospodarstw o pow. powyżej 1 ha prowadzących działalność rolniczą/Share of farms above 1 ha leading an agricultural activity [%]			Udział gospodarstw produkujących głównie na rynek/Share of farms producing mainly for the market* [%]		
	1996	2002	2010	1996	2002	2010
Ośrodki wojewódzkie/ Provincial cities	84,1	57,6	86,4	28,5	42,1	38,1
Miasta położone w MOF/ Cities within FUA*	86,3	56,8	85,9	22,7	39,6	37,2
MOF strefa I/FUA zone I	96,2	72,4	90,2	37,7	46,2	41,1
MOF strefa II/FUA zone II	97,1	74,8	91,4	35,7	45,1	43,7
Polska bez gmin miejskich/ Poland without urban areas	98,2	83,8	95,3	48,6	57,2	38,4

* Dane nie są w pełni porównywalne; dla lat 1996 oraz 2002 analizowane są gospodarstwa prowadzące działalność rolniczą o powierzchni powyżej 1 ha, a dla roku 2010 gospodarstwa od 0,1 ha; ponadto w ramach spisu rolnego w latach 1996 oraz 2002 za gospodarstwo produkujące głównie na rynek uznano takie, którego produkcja towarowa była wyższa niż 2500 zł w 1996 roku i 3000 zł w 2002 roku; dla 2010 roku przyjęto, że gospodarstwo produkujące głównie na rynek sprzedaje powyżej 50% produkcji końcowej (około 12 tys. zł)/Data is not fully comparable; an analysis of farms above 1 ha leading agricultural activities is made for the year 1996 and 2002, while farms from 0,1 ha are analyzed for the year 2010; moreover, as part of 1996 and 2002 of Agricultural Census, it was established that a farm producing mainly for the market was a farm whose commodity production was higher than 2,500 PLN in 1996 and than 3,000 PLN in 2002; for the year 2010, it has been accepted that a farm producing mainly for the market sells more than 50% of the final production (about 12,000 PLN)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych powszechnych spisów rolnych z lat 1996, 2002, 2010
Source: own work based on the data from 1996, 2002, 2010 of Agricultural Census

szczególnych charakterystyk. Przykładowo, analizując udział gospodarstw rolnych prowadzących działalność rolniczą w I oraz II strefie miejskiego obszaru funkcjonalnego (MOF), należy zauważyć, że w 1996 roku był on tylko nieznacznie niższy niż średnio w Polsce. W miastach wojewódzkich, a także mniejszych miastach położonych w MOF działalność rolniczą prowadziło odpowiednio 84,1 i 86,3% gospodarstw rolnych, tj. ponad 10 p.p. mniej niż przeciętnie w kraju (tab. 1). Opiswane zróżnicowanie pogłębiło się w 2002 roku, a największy ubytek „aktywnych” produkcyjnie gospodarstw rolnych występuje właśnie w miastach. Zauważyć należy, że im dalej od ośrodka centralnego, tym większy odsetek gospodarstw prowadzących działalność rolniczą.

W 2010 roku głównie ze względu na przystąpienie Polski do UE i objęcie gruntów rolnych płatnościami bezpośrednimi wzrósł udział gospodarstw rolnych powyżej 1 ha UR deklarujących prowadzenie działalności rolniczej. Było to widoczne w całej Polsce, ale zdecydowanie największe zmiany odnotowano dla gospodarstw rolnych położonych w miastach i ich strefach funkcjonalnych. Tak duża poprawa jest jednak również pochodną procesów „wychodzenia z rolnictwa” wielu gospodarstw rolnych. W latach 2002-2010 w całym badanym obszarze ubyło prawie 30% gospodarstw rolnych o powierzchni powyżej 1 ha UR. Mimo tych zmian miasta i ich obszary funkcjonalne cechują się niższym odsetkiem gospodarstw aktywnych produkcyjnie, a im dalej od miasta, tym większy udział prowadzących działalność rolniczą.

Analizując odsetek gospodarstw rolnych produkujących głównie na rynek, należy zauważyć, że w latach 1996 i 2002 w miastach oraz ich obszarach funkcjonalnych znaczna część podmiotów była słabo powiązana z rynkiem. Sytuacja ta zmieniła się jednak w 2010 roku, gdyż gospodarstwa położone w obu strefach MOF częściej niż średnio w Polsce sprzedawały powyżej 50% swojej produkcji. W gospodarstwach położonych w I oraz II strefie MOF odsetek produkujących głównie na rynek przekraczał 40%, podczas gdy średnio w kraju było to około 38%. Nieco gorsze wyniki

Tabela 2. Charakterystyka powiązania z rynkiem indywidualnych gospodarstw rolnych prowadzących działalność rolniczą w 2010 roku

Table 2. Description of a connection with market of individual farms leading an agricultural activity in 2010

Wyszczególnienie/ Specification	Udział gospodarstw/Share of farms [%]		
	sprzedających ponad 99% wytworzonej produkcji/selling more than 99% of their production	prowadzących sprzedaż bezpośrednią/ with direct sales	sprzedających w ramach sprzedaży bezpośredniej ponad 75% wartości sprzedaży ogółem/ selling as part of direct sales more than 75% of the sales value in total
Ośrodki wojewódzkie/ Provincial cities	30,3	26,2	11,6
Miasta położone w MOF/ Cities within FUA	29,8	26,3	10,5
MOF strefa I/FUA zone I	20,7	30,5	10,3
MOF strefa II/FUA zone II	18,7	29,5	9,3
Polska bez gmin miejskich/ Poland without urban areas	16,8	34,8	8,7

Źródło: jak w tab. 1

Source: see tab. 1

osiągały gospodarstwa rolne położone w miastach, gdyż wśród nich występowała bardzo duża liczba gospodarstw poniżej 1 ha UR deklarujących prowadzenie działalności rolniczej (zawyzają one podstawę obliczeń). Biorąc jednak pod uwagę odsetek gospodarstw sprzedających powyżej 99% swojej produkcji trzeba stwierdzić, że gospodarstwa zlokalizowane w miastach prawie dwukrotnie częściej niż średnio w Polsce sprzedawały prawie całą wytworzoną produkcję. Wraz z oddaleniem od miast wojewódzkich odsetek ten spadał do 18,7% w II strefie MOF (tab. 2).

Podobne wnioski można wyciągnąć, analizując udział gospodarstw rolnych prowadzących sprzedaż bezpośrednią. Wprawdzie odsetek takich gospodarstw w miastach i ich obszarach funkcjonalnych był niższy niż średnio w kraju, jednak jeżeli analizom zostaną poddane tylko te podmioty, które w ten sposób upłynniają powyżej 75% ogólnej sprzedaży, to ponownie gospodarstwa położone w miastach i ich obszarach funkcjonalnych wykazywały silniejsze powiązanie z rynkiem. Gdyby z podstawy obliczeń wykluczyć gospodarstwa rolne o powierzchni poniżej 1 ha UR, to wskaźniki dla miast i ich obszarów funkcjonalnych były znacznie korzystniejsze³.

Reasumując, należy zauważyć, że w miastach występuje silna polaryzacja gospodarstw rolnych: z jednej strony zaznacza się duży odsetek gospodarstw nieprowadzących działalności rolniczej, z drugiej zaś, duży udział jednostek produkujących wyłącznie na rynek oraz wysoki odsetek podmiotów sprzedających ponad 3/4 wytworzonych towarów w ramach sprzedaży bezpośredniej. Bliska odległość od miast wojewódzkich wyraźnie wpływa na przyspieszenie zmian aktywności ekonomicznej gospodarstw rolnych.

Gospodarstwa rolne położone w miastach i ich obszarach funkcjonalnych cechują się także ponadprzeciętną aktywnością w prowadzeniu pozarolniczej działalności gospodarczej. Sąsiedztwo dużych ośrodków miejskich sprzyja bowiem tworzeniu na obszarach wiejskich pozarolniczych miejsc pracy [Satoła 2009]. Już w 1996 roku około 9,5% indywidualnych gospodarstw rolnych zlokalizowanych w miastach wojewódzkich oprócz działalności rolniczej prowadziło również działalność pozarolniczą (tab. 3).

W gminach obszarów funkcjonalnych miast wojewódzkich odsetek zaangażowanych w działalność pozarolniczą był znacznie niższy i malał wraz z oddalaniem od dużych centrów miejskich, jednak w dalszym ciągu był wyższy niż średnio w Polsce (3,3%). W ciągu kolejnych ośmiu lat udział gospodarstw rolnych poszerzających swoje dochody o źródła pozarolnicze wzrósł dwu-

³ W miastach wojewódzkich udział gospodarstw rolnych o powierzchni poniżej 1 ha, które deklarują prowadzenie działalności rolniczej wynosi 39,2% (średnio w Polsce 20,2%). Przy tak małej powierzchni występuje niewielkie prawdopodobieństwo, że jednostki te w ogóle produkują na rynek. Niemniej jednak również te jednostki są uwzględniane przy obliczaniu udziału gospodarstw prowadzących sprzedaż bezpośrednią. Tym samym sztucznie zaniżają wyniki.

Tabela 3. Pozarolnicza działalność gospodarca indywidualnych gospodarstw rolnych położonych w miastach i ich strefach funkcjonalnych.

Table 3. Non-agricultural economic activity of individual farms located in cities and their functional areas

Wyszczególnienie/ <i>Specification</i>	Udział gospodarstw/ <i>Share of farms [%]</i>			
	prowadzących działalność rolniczą i pozarolniczą/ <i>leading an agricultural and non-agricultural activity [%]</i>		uzyskujących dochody głównie z działalności pozarolniczej/ <i>obtaining incomes mainly from a non-agricultural activity [%]</i>	
	1996*	2002	2002	2010
Ośrodki wojewódzkie/ <i>Provincial cities</i>	9,5	17,7	9,0	14,5
Miasta położone w MOF/ <i>Cities within FUA</i>	8,4	16,4	8,7	13,9
MOF strefa 1/ <i>FUA zone 1</i>	5,2	14,6	8,8	12,3
MOF strefa 2/ <i>FUA zone 2</i>	4,1	13,6	7,2	10,6
Polska bez gmin miejskich/ <i>Poland without urban areas</i>	3,3	11,3	5,4	9,3

* Dane dotyczą gospodarstw o powierzchni powyżej 1 ha/*Data concerns farms above 1 ha*

Źródło: jak w tab. 1

Source: see tab. 1

a nawet trzykrotnie, przy czym odpowiadało to tendencjom ogólnokrajowym. Niemniej jednak w dalszym ciągu zdecydowanie największy odsetek indywidualnych gospodarstw rolnych prowadzących działalność pozarolniczą występował w miastach wojewódzkich. Podobne zależności zauważyli Ingo Zasada i współpracownicy [2011] analizując gospodarstwa rolne położone wokół Kopenhagi. Podczas gdy średnio w Danii w roku 2003 działalność pozarolniczą prowadziło około 15% gospodarstw rolnych, w obszarze metropolitalnym Kopenhagi wskaźnik ten wynosił 20%, a w bezpośredniej bliskości miasta aż 25%.

Analizując dochody rolniczych gospodarstw domowych zlokalizowanych w miastach wojewódzkich należy zauważyć, że w latach 2002 oraz 2010 uzyskiwano odpowiednio w 9 i 14,5% tych gospodarstw ponad 50% dochodów właśnie z pozarolniczej działalności gospodarczej. Również w położonych najdalej od centrów miejskich rolniczych gospodarstwach domowych II strefy MOF odsetek utrzymujących się głównie z działalności pozarolniczej był w obu badanych okresach wyższy niż średnio w Polsce. Wprawdzie różnice między podmiotami zlokalizowanymi w miastach i ich obszarach funkcjonalnych, a pozostałymi gminami w Polsce były coraz mniejsze, ale po części wynikało to z przyjętej metody zbierania danych⁴. Podobnie jak w poprzednich analizach ważnym czynnikiem różnicującym odsetek gospodarstw utrzymujących się głównie z działalności pozarolniczej była odległość od miast wojewódzkich.

Podsumowanie i dyskusja

Gospodarstwa rolne położone w miastach oraz ich strefach funkcjonalnych prowadzą produkcję rolniczą w bardzo wymagającym i dynamicznym otoczeniu. Coraz większa konkurencja o grunty i różne ograniczenia natury formalno-prawnej (np. miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego) sprawiają, iż aby osiągnąć sukces, muszą stosować wiele działań dostosowawczych. W literaturze przedmiotu wskazuje się, iż najczęściej polegają one na dywersyfikacji działalności w kierunku usług pozarolniczych, oferowaniu unikalnych, wysoko wartościowych produktów oraz mocnym powiązaniu z rynkiem [Pölling i in. 2016, Zasada 2011, Van der Schans, Wiskerke 2012, Lohrberg

⁴ W przeprowadzonym spisie rolnym w 2010 roku analizowano dochody rolniczych gospodarstw domowych, czyli *de facto* rodzin właściciela ziemi rolnej. W analizach uwzględnia się zatem również te gospodarstwa domowe, które nie prowadzą działalności rolniczej. Z uwagi, iż w miastach wojewódzkich i ich MOF około 30% rolniczych gospodarstw domowych w ogóle nie prowadziło działalności rolniczej (w Polsce wskaźnik ten jest dwukrotnie niższy) podstawa obliczeń jest sztucznie zawyżana.

i in. 2015]. Prowadzone badania wykazały, iż w polskich miastach wojewódzkich oraz ich strefach funkcjonalnych zachodzą dynamiczne procesy zmian strukturalnych, których skutkiem jest rezygnacja z produkcji rolniczej, ale również coraz większe powiązanie gospodarstw z rynkiem, skracanie kanałów dystrybucji oraz bardzo wyraźne dywersyfikowanie dochodów w kierunku działalności pozarolniczej. Zmiany te odpowiadają tendencjom krajowym, ale również ogólnoeuropejskim, gdzie w obszarach miejskich i podmiejskich z jednej strony zmniejsza się powierzchnia użytków rolnych, spada liczba gospodarstw rolnych [Wojewodziec i in. 2015], ale jednocześnie coraz wyraźniejsze stają się procesy profesjonalizacji rolnictwa. Zauważa się, że bliskość miast sprzyja procesom wzrostu towarowości gospodarstw, występuje również silne powiązanie z rynkiem, a gospodarstwa rolne znacznie częściej dywersyfikują źródła dochodów [Pölling, Born 2015, Sroka, Pölling 2015, Zasada i in. 2011]. Wraz z oddalaniem od dużych rynków zbytu procesy te cechują się mniejszą dynamiką.

Próbując wyjaśnić przyczyny silnego wpływu dużych ośrodków miejskich na zmiany w rolnictwie i wyraźne kształtowanie się stref o zróżnicowanym przebiegu tych zjawisk należy odnieść się do teorii renty ekonomicznej. Problem ten został zauważony już przez J.H. Thüнена, który dowiódł że o sposobie wykorzystania przestrzeni decydowała renta, czyli przychód z produkcji rolnej pomniejszony o koszty produkcji. Teoria ta z uwagi na zmiany uwarunkowań zewnętrznych (m.in. zmniejszenie znaczenia kosztów transportu) została następnie zmodyfikowana przez Williamsa Alonso [1964], który zajął się modelowaniem zjawisk konkurencji o przestrzeń pomiędzy różnymi zastosowaniami (działalności przemysłowa, handlowa, mieszkaniowa i inne). W myśl opisywanej teorii najbliższej centrów miast lokuje się produkcja tych dóbr, które przynoszą najwyższe renty ekonomiczne. Inwestorzy są bowiem w stanie tym więcej zapłacić za odpowiednią lokalizację, im większe są spodziewane korzyści, jakie można osiągnąć w danym miejscu. Tym samym działalności przynoszące mniejsze korzyści (np. działalność rolnicza) są wypierane poza miasto i jego najbliższe otoczenie [Zasada 2011]. Właściciel danego czynnika produkcji kierując się zasadą maksymalizacji użyteczności decyduje, w jakiej działalności powinien on zostać zastosowany [Lorens, Martyniuk-Pęczek 2010]. Blisko centrów miast, gdzie możliwości alternatywnego wykorzystania występującego w relatywnym niedoborze czynnika ziemi są bardzo duże, na prowadzenie działalności rolniczej decydują się tylko te jednostki, które uzyskują zadowalający poziom użyteczności. Użyteczność ta jest zazwyczaj wyrażana przez osiągnięcie akceptowalnych (parytetowych) dochodów, a w rolnictwie jednym ze sposobów ich podnoszenia jest zwiększanie sprzedaży, skracanie kanałów dystrybucji, dywersyfikacja działalności rolniczej, np. przez świadczenie różnorodnych usług. Mechanizm działania renty ekonomicznej tłumaczy zatem postępujące procesy „profesjonalizacji rolnictwa”.

Należy jednak również podkreślić, iż przedstawione relatywnie wysokie oceny aktywności ekonomicznej i powiązania z rynkiem gospodarstw położonych w miastach są również skutkiem wyjścia z rolnictwa słabszych gospodarstw, co znacznie poprawia statystyki. Nie zmienia to jednak faktu, iż duże ośrodki miejskie sprzyjają profesjonalizacji produkcji rolniczej. Prowadzący gospodarstwa rolne albo dostosowują się do wymagań rynku (profesjonalizacja), albo wycofują z działalności rolniczej. Opisany mechanizm jest w praktyce zakłócany, m.in. przez ograniczenia natury formalno-prawnej (np. MPZP) oraz działania spekulacyjne, jak również w modelu tym zakłada się, że nie występują znaczne bariery wejścia i wyjścia. Niemniej jednak wydaje się, iż w polskich miastach renta ekonomiczna (renta położenia) odgrywa dużą rolę w procesach zmian aktywności ekonomicznej gospodarstw rolnych.

Literatura

- Alonso William. 1964. *Location and land use. Toward a general theory of land rent*. Cambridge: Harvard University Press.
- Andersen Thomas Barnebeck, Peter Sandholt Jensen, Christian Volmar Skovsgaard. 2013. *The heavy plough and the agricultural revolution in medieval Europe. Discussion Papers on Business and Economics*. Denmark: University of Southern Denmark. <http://webmeets.com/files/papers/res/2014/726/HeavyPloughV9.pdf>, dostęp czerwiec 2016.
- Duche Geneviève. 2010. „Metropolizacja, nierównoważony wzrost a model globalnej akumulacji. Korzyści i koszty”. *Acta Universitatis Lodzianis. Folia Oeconomica* 45: 5-19.

- Lohrberg Frank, Lilli Licka, Lionella Scazzosi, Axel Timpe. 2015: *Urban agriculture Europe*. Berlin: JOVIS Verlag GmbH.
- Lorens Piotr, Justyna Martyniuk-Pęczek. 2010. *Zarządzanie rozwojem przestrzennym miast*. Gdańsk: Wydawnictwo Urbanista.
- Mougeot Luc. 2006. *Growing Better Cities: Urban Agriculture for Sustainable Development*. Ottawa: International Development Research Centre.
- Pölling Bernd, Marcus Mergenthaler, Wolf Lorleberg. 2016. "Professional urban agriculture and its characteristic business models in Metropolis Ruhr, Germany". *Land Use Policy* 58:366-39.
- Pölling Bernd, Rolf Born. 2015. „Urbane Landwirtschaft in der Metropole Ruhr“. *Natur und Landschaft. Zeitschrift für Naturschutz und Landschaftspflege* 90 (8): 376-282.
- Satoła Łukasz. 2009. „Przestrzenne zróżnicowanie absorpcji funduszy strukturalnych przeznaczonych na rozwój pozarolniczej działalności na obszarach wiejskich”. *Zeszyty Naukowe SGGW. Problemy Rolnictwa Światowego* 7 (XXII): 133-142.
- Sroka Wojciech. 2015. „Przemiany społeczno-zawodowe w rolnictwie miast wojewódzkich i ich obszarów funkcjonalnych”. *Roczniki Naukowe SERiA XVII* (5): 255-271.
- Sroka Wojciech. 2016. „Potencjał produkcyjny rolnictwa w miastach i obszarach podmiejskich”. *Roczniki Naukowe SERiA XVIII* (2): 249-255.
- Sroka Wojciech, Bernd Pölling. 2015. "The Potential and Significance of urban Agriculture on the basis of the Ruhr Metropolis and the Upper Silesian Metropolis". *Zeszyty Naukowe SGGW. Problemy Rolnictwa Światowego* 15 (4): 180-193.
- Śleszyński Przemysław. 2013. „Delimitacja Miejskich Obszarów Funkcjonalnych stolic województw”. *Przegląd Geograficzny* 85 (2): 173-197.
- Van der Schans Jan Willem, Johannes Simon Cornelis Wiskerke. 2012. Urban agriculture in developed economies. [W] *Sustainable food planning*, red. A. Viljoen, J.S.C Wiskerke, 245-258. Wageningen: Wageningen Academic Publishers.
- Vickery Kathryn. 2014. "Barriers to and opportunities for commercial urban farming: case studies from Austin", Texas and New Orleans, Louisiana (Doctoral dissertation). https://austintexas.gov/sites/default/files/files/Sustainability/vickery_report_20142_2_.pdf, dostęp lipiec 2016.
- Wojewodzic Tomasz, Łukasz Satoła, Sylwester Tabor. 2015. „Seeking interrelations between the level of social and economic development and the indicators of the economic and production disagrarisation of farms”. *Problems of Small Agricultural Holdings* 4: 103-119.
- Xiaofei Li, Raymond Florax, Brigitte Waldorf. 2014. "Agricultural productivity and urbanization. A smooth coefficient regression analysis". [W] *Annual Meeting of Agricultural and Applied Economics Association. July 27-29, 2014*. Minneapolis-Minnesota: AAEA. http://tri.wvu.edu/wp-content/uploads/2013/07/Fullpaper_2.C.3.pdf, dostęp lipiec 2016.
- Zasada Ingo, Christian Fertner, Annette Pierr, Thomas Sick Nielsen. 2011. "Periurbanisation and multifunctional adaptation of agriculture around Copenhagen". *Geografisk Tidsskrift–Danish Journal of Geography* 111 (1): 59-72.
- Zasada Ingo. 2011. "Multifunctional peri-urban agriculture. A review of societal demands and the provision of goods and services by farming". *Land Use Policy* 28 (4): 639-648.

Summary

The aim of this research was an evaluation of diversity of an economic activity of individual farms in relation to their location with respect to big markets (of provincial cities). The analysis touched upon Polish provincial cities and their functional areas. The conducted research showed that farms located in cities and surrounding areas are strongly connected with market, and more often than on average in Poland they lead a non-agricultural economic activity and a greater percentage of households obtain their income from non-agricultural activity. It has also been noticed that chosen characterizations of an economic activity of farms are strongly dependent upon their location with respect to big markets (cities). The further the farm is located from the city, the weaker the connection with the market and the smaller the significance of non-agricultural incomes.

Adres do korespondencji
dr inż. Wojciech Sroka
Uniwersytet Rolniczy im. Hugona Kołłątaj w Krakowie, Instytut Ekonomiczno-Społeczny
al. Mickiewicza 21, 31-120 Kraków, tel. (12) 662 43 54
e-mail: w.sroka@ur.krakow.pl